

Љупчо С. РИСТЕСКИ
(Скопје, Република Македонија)

ПРОСТОРОТ И ГРАНИЦИТЕ МЕЃУ СВЕТОВИТЕ

Абстракт: Во истражувањата на културите значајно место имаат проучувањата што се однесуваат на потполното откривање и разбирање на базичните претстави на човекот за Светот и за макрокосмосот во кој тој ги реализира сите свои потреби. Притоа, од особено значење е откривањето и согледувањето на концептуалниот план за Светот, согледан низ откривање на базичните претстави за структурата на Просторот, неговите основни карактеристики и својства, како и импликациите што тој ги реализира врз секојдневниот и обредниот живот на човекот.

Клучни зборови: Простор, граници, митски претстави, Македонци, освојување на просторот, овој и оној свет, свет на живите, свет на мртвите, антропологија на просторот

Согледувањето на Просторот како културна, антрополошка категорија има суштествено значење за разбирањето на структурата на вкупните општествени активности на луѓето. Нему му е подредено и вкупното психолошко и социјално однесување на членовите на заедниците. Тој (Просторот) како една од најзначајните природни и физички категории има неприкосновено значење во формирањето на соодветните човечки претстави и концептот на Светот (Geertz С., 1993, 126-142), кои пак, од своја страна, непрестајно и повратно влијаат врз регулираното културно и општествено однесување на луѓето, како и на нивните настојувања да ја зачуваат структурата на Просторот, да ги зацврстат и обноват нарушените граници во него. Значи, освен тоа што одреденото поимање на Просторот има своја културна заднина, тоа директно се одразува врз видовите и начините на однесување во определени култури (Касирер Е., 1996, 76-98; Попов В., 1991, 25-32; Елијаде М., 1986, 20-46; Мелетински Е., 1995, 293-300; Соломатина С. Н., 1991, 89-97). Тоа значи дека многубројните знаковни и симболички сегменти што ја обликуваат физиономијата на концептот за Просторот и неговото функционирање, а се однесуваат на традиционалните култури на Балканот, денес за истражувачите можат да создаваат потешкотии при откривањето на базичните значења и улогата што тие ја имале при функционирањето на традиционалниот концепт на Светот.

Анализата што следи е базирана врз емпириски етнографски и фолклорни материјали што се однесуваат на традиционалните култури на балканските народи, пред сè на Македонците, се разбира од сосема практични причини, заради ограничениот простор и достапноста на материјалот. (АИСК; Народна демонологија на Македонците, 1995; Македонски фолклор, 1968 - ; Етнолог, 1992 -)

За структурирање на просторот

Современите етнологски и антрополошки истражувања покажуваат дека културолошката концепција на Просторот во својата основа го содржи најважното определување кое тргнува од претставата за првичниот Простор, кој, во таа фаза сè уште не може да се определи како простор - Хаосот. Од него, низ

активното дејствување на божествените сили, настанува структурираниот Простор - Космосот.

Такви митски претстави се пренесуваат и се чуваат до денес низ безбројте етнографски и фолклорни информации (етнографски податоци, фолклорни творби, а најмногу обреди), во кои доминира фактот дека со создавањето на човекот се случило најважното преструктурирање на Просторот, односно негова поделба на две онтолошки просторни категории, коишто проследени од минатото до денес, имаат најзабележително влијание во структурата на однесувањето на човекот, како во обредите така и во секојдневното однесување (Чаусидис Н., 1994, 65-67). Со оваа поделба, жива и актуелна во најразлични форми сè до денес, човекот се издвојува од останатите живи суштества, истовремено диференцирајќи се и меѓусебно, создавајќи разлики со чиешто посредство постојано ги маркира, демаркира и проширува "освоените" Простори. Тоа се претставите за Просторот што го означуваат како: **свој и туѓ**, категоријални определби според кои е структуриран вкупниот Простор во Светот, сите предмети во окружувањето на човекот (Байбурин А. К., 1990, 3-16; Байбурин А. К., 1991, 23-43; Байбурин А. К., 1993, 183-194; Раденковић Љ., 1996, 47-79). Поделбата на Просторот, предметите, персонажите, актерите на свои и туѓи е сложена и не може да се разбере според местоположба во структурата на Светот ниту по хоризонтала, ниту по вертикала. Определувањето на категоријата и видот на Просторот најчесто се врши **контекстуално**, односно **ситуациски**. Категориите на своето и туѓото се променливи и непостојани, а значењата што ги носат со себе и во себе е пожелно, исто така, ситуациски да се разгледуваат. Тука можеби најверодостојно ќе прозвучи мислата на големиот руски истржувач А. К. Бајбурин дека: "Чужое начинается там, где кончается свое!" "Туѓото започнува таму, каде што завршува своето!" (Байбурин А. К., 1993, 185) Во таа смисла, Просторот на своето и Просторот на туѓото мора да се разгледуваат одделно за секоја ситуација, при што најзначајни при нивното убицирање се категориите **граница и гранична област**. Тоа особено зависи од фактот дали согледувањето се врши на макро или на микро ниво. Најчесто она што може да се каже за структурата и симболиката на просторот на макро ниво, истото може да се каже и за структурата на микро ниво. Тоа претставува уште една потврда за повторливоста на структурите, коишто, пред сè, според претставите на луѓето, се создадени низ божјото дејствување во периодот на првосоздавањето на Светот, а потоа истите само се проектираат во микроформа во организацијата на севкупниот Простор и во активноста на луѓето. Денес огромен број на податоци укажуваат на идентичната структура и поделба на Просторот тргнувајќи од концептот за Светот (на макрокосмичко ниво), па до концепцијата за човекот (човечкото тело) (Чаусидис Н. 1994; Раденковић Љ., 1996, 9-45) просторната концепција на живеалиштата, (Байбурин А.К., 1983, 125-187; Стојановиќ Л, 1992, 122-127; Ристески Љ. С., 1997), секогаш повторувајќи ја структурно-просторната шема, но на микро ниво. На тој начин Просторот, до пред тоа разгледуван на макро ниво на кое носи конотација на граничен елемент, периферија, на микро план добива нови значења, нова симболика - станува центар (Wroclawski K., 1991). За потврда на изнесеното мислење нека послужат некои од примерите на секојдневното и обредното однесување на луѓето.

Просторот населен со луѓе, очовечениот Простор, нашиот Простор, јасно е омеѓен од туѓиот, Просторот на нелуѓето, на другите, најчесто божествените и демонските ликови. Релативноста на определувањето на Просторот на своето и на туѓото се гледа особено во тоа што истиот тој Простор означен како човечки, наш - во друг контекст - во однос со другите луѓе, припадници на друга заедница, друга култура, општество или друго семејство - станува простор на туѓите, на другите и обратно. Во таа смисла, кога се има предвид првонаведеното определување на просторот како свој и туѓ, односно човечки и нечовечки, скоро

поистоветувачка улога имаат определувањата на Просторот како *Простор на ѝприродаѝа и Простор на кулѝураѝа*, или едноставно само *ѝприрода : кулѝура* (Ристески Љ.С., 1997). Оваа поделба не носи во себе само категоријално поделување на нештата, туку и фактичко делење на Просторот, при што повторно најзначајно место во неговата концептуализација имаат границите меѓу нив. Тоа не значи дека границата меѓу нив може еднолиниски да се повлече и при тоа да се издвојат сегментите што припаѓаат на едната од составките што припаѓаат на другата културна категорија. Тоа се променливи и повеќеслојни граници што зависат од контекстот во кој се реализираат.

Претставите за основните карактеристики, значењата и функциите што овие спротивставени категории на Просторот ги носат со себе може подетално да се разгледуваат и откриваат низ анализата на активностите на луѓето во секојдневниот живот, потоа особено изострено и детализирано низ проучувањето на обредното однесување, како и низ анализата на обемните фолклорни и етнографски материјали за традиционалната култура на балканските народи.

Освојување на Просторот

Една од најзначајните карактеристики на човековите активности, особено на обредните, е "освојувањето" на просторот низ интензивно обредно и магиско дејствување, при што туѓиот се претвора во свој, станува човечки (Байбурин А. К., 1993, 152-173).

Древните митови и митски претстави се исполнети со податоци кои укажуваат на моментите на "освојување" на светот, а обредните активности директно алудираат на активност насочена кон реструктурирање на Просторот, при што секогаш најважно е определувањето на центарот и поставувањето на границите што ќе го разделуваат своето од туѓото, освоено од неосвоеното.

Според примерот на првосоздавањето (Елијаде М., 1994, 27-32; Елијаде М., 1992, 51-60), создадени се сите села, и тоа најнапред со дивинациско определување на Просторот каде што ќе биде поставено селото (место што според различни знаци ќе биде означено како свето - извор, камен, икона, црква), а потоа со обредното кружно заорување на селото ќе биде означена границата меѓу едниот и другиот Простор. Според истиот пример се пристапува кон определување на местото за градење на куќа, како и омеѓувањето на просторот.

Просторот на своето и туѓото - варијации низ форма на концентрични кругови

Определувањето на центар значи маркирање на Простор што изобилува со симболички значења, што поседува изразена симболика на светост, Простор што ја игра улогата на оска помеѓу световите, особено во вертикална смисла.

Тргнувајќи од претставувањето на *домашното огниште* како место околу кое е концептуализиран Просторот во живеалиштето (Ђаповић Л., 1995, 61-114; Анастасова А., 1993, 98-139; Wroclawski K., 1991, 100-104.), намерата ни е да се обидеме да ги покажеме промените што се случуваат во значењата, функциите и симболиката на Просторот, кој во определен ситуациски и симболичко-комуникациски контекст ја има улогата на центар. Станува јасно дека концепцијата на Просторот нуди повеќекратни можности за тоа определувањата на Просторот да се менуваат во зависност од ситуациите. При тоа, во микрокосмичката перцепција огништето го претставува центарот на своето, обединувајќи ги не само претставите за заедништвото и припадноста на членовите на семејството кон тоа огниште, туку вклучувајќи ги и претставите за

врската со семејниот покровител на семејството и куќата - змијата, смокот-заштитник на куќата, ангелот чувар, како и претставите за место околу кое се сконцентрирани врските со мртвите членови на заедницата, особено на оние што успешно се вклучиле во заедницата на мртвите предци - заштитници на живите (примери: Бадник - огниште - оган; раѓање - обредна залулка - огниште; свадба - невеста - огниште; смрт - чување на огнот во огништето).

Согледувајќи го живеалиштето за едно ниво повисоко во однос на останатите во една селска заедница, според симболичките конотации што ги добива, е јасно дека тоа ја презема улогата на центар на своето, при што дворот, односно оградата ја игра улогата на граница. Дворот сè уште ја има симболиката на своето, се разбира со помалку изразен интензитет - има функција на *границен простор*.

Разгледувајќи го, пак, селото како посебен социјален и обреден ентитет, поставено наспроти други селски ентитети, според функциите и симболите што неговите сегменти ги носат, просторот во центарот на селото - сретселото, црквата - ја имаат функцијата на центар. Селските меѓи го одвојуваат просторот на селото од другиот простор, а просторот на гробиштата, просторот на потесните селски граници и границите на селскиот атар, имаат функции на простор означен како свој, но со многу послабо изразен интензитет, поради што повторно би можеле да ги означиме како *границни простори*. Иако за гробиштата како специфичен културен простор честопати се зборува како за граница меѓу световите, сепак, сметаме дека во профани услови конотацијата што гробиштата ја имаат ги определуваат како граничен простор, простор на маргините. Само во посебни временски (ноќно време - глуво доба, мртвени дни, Дуовден) и обредни услови (погреб, помен, тажење) просторот на гробиштата добива конотација на граница, или дури и медијатор преку кој е возможно да се воспостават контакти меѓу световите (Bratić D., 1993, 77-90).

Меѓутоа, веќе истакнавме дека, колку што е важно поддржувањето на обележјето на центарот, исто толку, можеби и повеќе, е значајно определувањето, чувањето и обновувањето на границите што го одвојуваат Просторот означен како наш од туѓиот.

Во таа смисла, уште со започнувањето на убикацијата на центарот, на микро план, при основањето на живеалиштето, истовремено се пристапува кон демаркација на границите со поставувањето на меѓниците што го делат овој Простор (темелите, сидовите на живеалиштето).

Согледувањето на традиционалното перцепирање на Просторот јасно покажува дека центарот и конотацијата што тој ја има во најсконцентриран облик се јавува во средиштето, при што интензитетот на таквото дејствување се намалува кон периферијата. Поместувањето на центарот и проширувањето на круговите со освоениот Простор се реализира во форма на концентрични кругови, при што секој следен круг добива нов центар, но во себе ги содржи и останатите претходни културни кругови.

МИТСКАТА СТРУКТУРА НА СВЕТОТ

Етнографските и фолклорните материјали што се однесуваат на народните претстави за Светот кај многу народи, особено кај балканските, откриваат дека *космизираниот дел на Светот* (оној дел од Хаотичното пространство што во моментот на Првосоздавањето влегол во рамките на Светот) во основа има *тријархиска структура*. Се состои од три земји или света: **Средна Земја, Горна Земја и Долна Земја** (Ристески Љ.С., 1999). Во оваа пригода значајно е да се утврди дека Средната Земја, генерално, го зафаќа просторот на човекот, нашиот свет, овој свет, се разбира со безброј можности припадниците и од едниот и од другите светови во одредени услови да извршат

"упад" во туѓ свет, но само во одредени услови, при што секогаш е неизбежно враќањето на актерите и нивните реквизити во светот на кој припаѓаат. Во спротивно, постои реална опасност да биде нарушена хармонијата и структурата на просторот, со што Светот ќе биде доведен во состојба на криза.

Опозициски на неа се поставени другите два света, две земји: Горната и Долната со своите припадници. Долната Земја вообичаено е претставена како свет на умрените и другите демонски суштества, во кој владее вечна темнина, додека, пак, Горната Земја е просторот населен со Бог и останатите светци, божествата, а честопати тоа е Простор каде што се населуваат душите на умрените. Тука, се разбира со низа варијации, се убицирани и рајот и пеколот.

Значајни диференцијални одлики на Горната и Долната Земја се: божествените и демонските карактеристики на суштествата, несмртноста, вечниот мрак или само спротивна состојба на онаа што е на Средната Земја, јаловоста - со исклучителна можност и предиспозиции на претставниците на тие реалности да создаваат плодност при контактите со претставниците на нашата реалност.

Овој и оној свет

Базирана врз определбите на Просторот како свој и туѓ, во традиционалните култури најсуштествена и определувачка е претставата за постоењето на две реалности, два света - ***овој и оној***. Притоа, претставите за овој свет ги опфаќаат елементите и сегментите сконцентрирани околу вкупното човеково живеење и активности, секогаш означени како свои, блиски, културализирани - човечки. Од друга страна, секогаш противставен суштествува оној свет - митска реалност, самосвоен ентитет со карактеристики што во својата основа се опозиционо поставени на оние од овој свет. Оној свет секогаш е претставен како културна категорија што се карактеризира со ***конџаминираносѝ***, во којашто егзистираат суштества што категоријално не припаѓаат на овој свет. Заради тоа, присуството на припадниците на оној свет директно влијае врз нарушувањето на хармоничните односи на структурата на овој свет (Ристески Љ.С., 1997; Ристески Љ.С., 1999).

Оној свет секогаш го носи предзнакот на опасното, демонското, предзнакот на антиструктурата, на Хаосот. На она од другата страна припаѓаат сите персонажи на природните појави: Сонцето, Месечината, Свездите, како и сите други природни појави. Тука особено мислам на моментите кога тие се наоѓаат во сферата на она од другата страна (ноќно Сонце, Месечина, денска Месечина...). Претставите за сите демонски ликови на смртта, болестите и сите други демонски суштества припаѓаат на митската реалност на оној свет.

Една од најзначајните карактеристики на оној свет е неговата ***сѝознајна неоѝределеносѝ***. Тој не претставува Простор што може точно да се убицира, од едноставни причини што една од неговите основни карактеристики е можноста тој да настане, и тоа среде овој свет (со раѓање на нов член, со умирање на некој член на заедница, со влегување на некое суштество припадник на митската реалност од другата страна во овој свет и сл.), со што директно се инволвира и го контаминира просторот на овој свет. Тоа значи дека во основата на митските претстави за опозициската поставеност меѓу овој и оној свет лежат културните категории: **човек : демонски суштества, светло : темно, плодност : јаловост, земен : неземен свет, смртност : несмртност** (употребата на терминот бесмртност во оваа пригода сметам дека не е најсоодветна, тргнувајќи од фактот што најголем дел од припадниците на оној свет не само што се бесмртни, туку најчесто не подлежат на смртта, не можат да се усмртат, тие се несмртни. За некои од митските суштества, смртта како категорија едноставно не постои. Од тие причини се определив за терминот несмртност).

Свештошћ на живишће и свештошћ на мртвишће

Уште една значајна културна категорија, низ безброј симболи и значења, дејствува во поделбата на просторот на живите и просторот на мртвите. Тргувајќи од народните претстави за негативното и смртоносно влијание на смртта и нејзината "заразност", станува сосема јасно дека просторот означен како смртоносен или контаминиран со смрт станува опозиционо поставен на оној на живите. Иако во секојдневното живеење и обредните активности многу често се случува контаминирање на просторот на живите и мртвите (со смрт на некој член на заедницата, со учество на живите во обредните активности околу умрениот и сл.), сепак, категоријално просторот на живите секогаш јасно е диференциран од просторот на мртвите, одделен и ограничен со цврсти граници.

Светот на мртвите како посебен митски ентитет постои во рамките на оној свет, при што во него се реализираат потребите на мртвите членови на заедницата, но само на оние што низ долготрајниот процес на преминување кон заедницата на мртвите успешно се вклучиле во неа. Со тоа овие умрени членови на заедницата стануваат предци - заштитници на живите членови. Особено значајна културна карактеристика на светот или заедницата на мртвите предци е благонаклоноста кон живите, како и заемните релации за размена на добра, што сепак не значи дека контактите меѓу овие две сосема опозициски поставени митски реалности може да се реализираат надвор од строго утврденото и регулирано обредно и социјално однесување на членовите на заедницата.

Границишће - основни параметри

Согледувањето на културното пространство без границите, како негова особена категорија е невозможно. Границите ги означуваат линиите или Просторот што ги разделува и диференцира световите. Согледувајќи ги податоците претходно изнесени уочливо е дека границите се менливи, постојани или непостојани, според формите: концентрични, еднолиниски, повеќелиниски, секогаш во зависност од ситуациското и контекстуалното согледување, како во однос на промените што настануваат низ процесите на симболичката комуникација така и во зависност од перцептивното ниво на функциите, симболите и значењата што тие со себе ги носат.

Како резултат на ваквото разбирање на границите, луѓето имаат изграден систем на *мишна културна реакција* (најчесто на симболичко-комуникациско ниво) со цел во секоја новонастаната ситуација соодветно да се реагира. Таа реакција најчесто се состои во интензивно обредно дејствување, кое има за цел да ја диференцира контаминираната зона од неконтаминираната, да се одбележи туѓото од своето, да се воспостави границата меѓу нив и потоа, во најкус можен рок, да се дистанцира едното од другото.

Како пример ќе послужат анализите на семиологијата на просторот, како и проучувањето на процесите на неговото пресемиотизирање низ обредите од животниот циклус (Јовановиќ В., 1993), особено на оние што покажуваат спротивни насоки на семиотизацијата.

Перцепирајќи го раѓањето како процес што припаѓа исклучиво во доменот на природата и природното, што значи дека сè уште е оддалечено и диференцирано од културното, тоа најчесто се случува во просторот што е определен како природен (пондилата, плевната) или, пак, со самото раѓање, просторот околу родилката и новороденчето станува контаминиран од припадникот на туѓото (според народните верувања новороденчето доаѓа од друг свет, според некои од светот на умрените), а леунката до четириесетте дена

останува во граничниот простор, на маргините меѓу културните светови. Во оваа смисла, итната културна реакција на заедницата, заради упадот на "туѓ меѓу своите" подразбира обредно дејствување заради спроведување или поточно, вклучување на туѓиот во рамките на заедницата на своите. Тоа се врши низ низа обредни дејствувања и активности, во неколку фази, при што најзначајно од сè е магиското и симболичко преминување на границите. Тогаш насоката на преминувањето е од периферијата кон центарот. Новороденчето се внесува во домот преку куќниот праг, низ фази на обреди на лустрација и премин, и леунката и бебето се доближуваат кон центарот, кон огништето (преминуваат преку вода, преку оган). Потоа следи најважниот момент на "вклучување" на новиот член во заедницата - *обреднаџа залулка* - што се врши над огништето. И покрај сите овие обредно-магиски активности до конечниот момент на официјализирање на припадноста на новороденчето во заедницата на која припаѓа и повторното враќање на леунката меѓу своите (денот на крштевањето, 40-тиот ден), тие претставуваат постојан извор на опасност за припадниците на заедницата, и затоа постојано се наоѓаат во карантин, во издвоен и јасно ограничен простор во кој лежат (леунката обично е обиколена со ортома, лук, катран, оган или жар и сл.) (Ристески Љ.С., 1999).

Од моментот на објавувањето и започнувањето на свадбениот обреден циклус, младоженците, особено невестата, влегуваат во фазата на маргиналност, којашто, како и во сите други случаи за актерите и учесниците, конотира потполна контаминираност, а со тоа и опасност за останатата околина. Доаѓањето на невестата во куќата на младоженецот, низ симболиката на обредно - магиските дејства, е означено како доаѓање на "туѓ" во заедницата на своите; притоа, сите обредни активности се насочени кон успешно спроведување на туѓиот во просторот на своето и имаат за цел да се избришат границите меѓу различните светови. Насоката на овие дејства е од периферијата кон центарот (внесување на невестата во куќата - преку прагот; донесување и поклон на оџакот; поклон на огништето, ноќвите и сл.) (Байбурин, 1993, 62-88).

Настапувањето, пак, на смрт на некој член од заедницата, значи директно настанување на состојба во којашто мртвиот станува носител на принципот на смртта - мртовец в куќи, а просторот околу него станува загаден. Итната културна реакција значи обредно дејствување заради воспоставување на граница меѓу мртвиот и живите. Околу мртовецот се поставува симболична моќна граница која кружно го одбележува просторот (го заобиколуваат со волнен конец во вид на мартинка - црно-бела, со просо или со долга свеќа). Со тоа заедницата на живите јасно го означува како "туѓ меѓу своите", настојувајќи, притоа со повеќе магиски и обредни средства да ги поддржува границите и поделбата на просторот (лук, катран, трн и сл.).

Настанувањето на енклава на "туѓото, смртоносното" во близината на центарот на своето, во куќата, е означено како извонредна опасност за стабилноста на заедницата, заради што преземените активности имаат насока на на истиснување од центарот кон периферијата на "туѓиот простор" и на мртовецот како негов емитор. Тоа особено се гледа низ обредноста на изнесување на мртовецот, застанувањето на куќниот праг, на починалиштата, при што активностите од домот се концентрираат на гробот, во гробиштата, што претходно веќе ги определивме како периферни. Меѓутоа, и тука процесот на симболичко реструктурирање на просторот продолжува. По погребувањето, околу гробот повторно се поставува јасна симболичка граница, којашто мртвиот го врзува исклучиво за тој простор (Гарнизов В. 1986, 16-30; Ристески Љ.С., 1997а). Притоа, значењето на основна категорија при менувањето на семиологијата на просторот има *џаџоџ* што умрениот и живите го поминуваат

од куќата до гробиштата, и назад, се разбира. Ваквиот процес на преструктурирање на културниот простор ја носи симболиката на **исклучување: свој - смрт - џуџ**.

Преминување на границите - можности и/или употреба

И покрај тоа што за границите како најзначајна определба ја истакнавме нивната непропустливост, сепак, тоа не значи дека границите се комплетно непреминливи, непремостливи. Концептот за Просторот и границите меѓу него содржи уште еден значаен елемент, што го овозможува неговото функционирање, односно протокот на припадниците меѓу световите. Станува збор за официјализираните **премини- влез и излез** - како и за точно утврдените услови во кои може да се остварат овие премини. Без поширока елаборација, тука само ќе ги споменеме местата што до денес се натоварени со силни симболички значења и обредни функции за местата, што според народните претстави можат да овозможат преминување од една во друга митска реалност (врата, прозорец - по хоризонтала, огниште, оџак, дупки, пештери и сл. - по вертикала) (Ристески Љ.С., 1999; Ристески Љ.С., 1997а).

Кога се има предвид извонредно богатата културна традиција на балканските народи, не претставува проблем да се најдат доволно аргументи што ќе покажат дека не само што постојат можности за остварување на премини од еден во друг свет, од една во друга митска реалност, туку преминувањето, особено ако тоа се реализира низ официјалните обредни институции на заедницата, низ утврден ред и поредок, тоа овозможува несметано комуницирање меѓу далечните (според симболичките конотации) светови, овозможува одржување и обновување на тие контакти, кои во суштина ги одржуваат заедниците и световите и на едните и на другите, односно ја запазуваат Космичката структура на Просторот и Светот во хармонија и поредок (Менџеј М., 1996, 31-35; Менџеј М., 1997). Од овие значајни премини и контакти зависи взаемната егзистенција на живите и мртвите, на луѓето и божествата, демоните, и сл.

Меѓутоа, секој не поседува можности да го направи тоа и да не предизвикува низа проблеми за структурата и редот во заедницата. Најчесто тоа е регулирано низ постоењето на институцијата, односно на **официјалните личности**, определени како "туѓи меѓу своите" во процесот на симболичката комуникација, со чиешто посредство е возможно да се остварат тие контакти. Тоа се луѓе кои, според ознаките, улогите и функциите што ги имаат во заедницата се претставени како луѓе што не се ниту меѓу своите, ниту меѓу туѓите, ниту се наши, ниту се други, тие се на маргините, честопати стојат на границите, поминувајќи од еден во друг свет. Според симболиката што ја носат, тие се јавуваат како медијатори меѓу световите, при што, секогаш конотираат состојба на опасност со своето присуство. Тука можат да се вбројат разни обредни специјалисти (бајачки, гледачки, обредни протагонисти - бабица, месарија, водарка и сл.).

Значи, одржувањето на постојана комуникација меѓу припадниците на различните митски реалности претставува не само потреба туку и нужност заради несметано постоење на овие реалности. Имено, најголемиот број на обредно-магиски активности се базирани врз идеите за поделбата на просторот, неговата пресемиотизација, поставување на границите и реализирање на потребите низ обредно **преминување на границите**. Овие идеи се огледаат низ целата календарска обредност (зимските машки обредни поворки, летно-пролетните момински поворки), потоа низ обредноста на обредниот циклус на

животните обичаи (раѓање, свадба, смрт), како и преку обичаите на лекување со провирање низ камења, под дрвја, под земја и сл. Притоа, *обредното провирање* во својата суштина го има означувањето на процесот на преминување од еден во друг свет, од една во друга митска реалност, најчесто од светот на туѓото кон нашиот свет. Со тоа, со процесот на премин се воспоставува повторно раѓање, преродување низ формите на обновување на првоструктурата, што на крајот резултира со оздравување.

Од друга страна, обредите што во својата суштина го имаат преминувањето изразено низ формата на обредно провлекување, провирање, ја конотираат и претставата на "враќање" на актерите во нашиот свет, и тоа успешно, зашто процесот на преминување содржи безброј лустративни активности коишто на болниот му донесуваат здравје.

Оттука произлегува дека концептуализацијата на Просторот во традиционалните култури во својата основа ја има идејата за воспоставување на потполна хармонија, структура и рамнотежа меѓу Природата и Културата, при што Човекот, како главен протагонист во овие процеси, настојува низ овој систем да ги совлада и стави во своја корист нештата, кои инаку се далечни од него.

ИЗВОРИ:

Архив на Институтот за старословенска култура - Прилеп

ЛИТЕРАТУРА:

- 1993 Анастасова Екатерина, *Митологија на жилиштето (Религии на балканското езичество в кавказо-анаџолийска перспектива)* // Етнология 1, София.
- 1983 Байбурин, А.К., *Жилище в обрядх и представлениях восточных славян*, "Наука", Ленинград.
- 1990 Байбурин, А. К., *Ритуал : свое и чужое* // Фольклор и этнография : Проблемы реконструкции фактов традиционной культуры, Наука, Ленинград.
- 1991 Байбурин, А. К., *Ритуал в системе знаковых средств культуры* // Этнознаковые функции культуры, Наука, Москва.
- 1993 Байбурин, А.К., *Ритуал в традиционной культуре : Структурно-семантичкий анализ восточнославянских обрядов*, "Наука", Санкт-Петербург.
- 1993 Bratić Dobrila, *Gluvo doba : predstave o noći u narodnoj religiji Srba*, Plato, Beograd.
- 1986 Гарнизов Васил, *Вещи и протранство в погребалниите и поминалниите обреди от Михайловградско* // Български фолклор год. XII, кн. 3, БАН, София.
- 1993 Geertz Clifford, *The Interpretation of Cultures*, Fontana Press, London.
- 1994 Daglas Meri, *Prirodni simboli : Istraživanje o kosmologiji*, Svetovi : Oktoih, Novi Sad : Podgorica.

- 1995 Баповић Ласта, *Земља : веровања и ритуали*, САНУ Етнографски Институт, Београд.
- 1986 Елијаде Мирча, *Светио и њрофано*, Књижевна заједница, Нови Сад.
- 1992 Елијаде Мирча, *Аспекти на митологиј*, Култура, Скопје.
- 1994 Елијаде Мирча, *Митологиј за вечното заврџане : Архејски и њовијорение*, "Христо Ботев", Софија.
- 1991 *Этнознаковые функции культуры*, Ред. Ю. В. Бромлей, АН СССР, Институт этнологии и антропологии им Н.Н. Миклухо-Маклая, Москва.
- 1992 - *Етнолог* - Списание на Здружението на етнологите на Македонија, Скопје.
- 1993 Jovanović Bojan, *Magija srpskih obreda*, Svetovi, Novi Sad.
- 1996 Касирер Ернст, *Есе за човека*, "Христо Ботев", Софија.
- 1968 - *Македонски Фолклор*, Институт за фолклор "Марко Цепенков", Скопје.
- 1995 Мелетински Елиазар, *Поетика на мит*, "Христо Ботев", Софија.
- 1996 Менцеј Мирјам, *Врба - њосредник између овој и оној свет* // Кодови словенских култура : биљке, бр. 1, Београд.
- 1997 Mencej Mirjam, *Voda v predstavah starih Slovanov o posmrtнем življenju in šegah ob smrti*, Slovensko etnološko društvo, Ljubljana.
- 1995 *Народна демонологија на Македонциј*, Танас Вражиновски, соработници В. Караџоски, Љ. Ристески, Л. Симоска, Матица македонска-ИСК, Скопје-Прилеп.
- 1991 Попов Веселин, *Единствено на њросџранство и време в бџлџраскај* ѡтрадиционна народна култура // Бџлгарска етнографија, год. II, кн. 3, БАН, Софија.
- 1976 Попов, Стале, *Крџен живој*, том 1 и 2, "Наша книга", Скопје.
- 1996 Раденковић Љубинко, *Симболика свет* у народној маџији Јужних Словена, САНУ Балканолошки Институт, Посебна издања кн. 67, Просвета, Ниш-Београд.
- 1997a Ристески Љупчо, *Прилој кон аџнџројологија на ѡтрадиционална куќа во Мариово* // Реферат прочитан на Симпозиумот посветен на Мариово и Меглен одржан 1996 год. (Во печат)
- 1997 Ристески Љупчо С., *Митски ѡрејсџави за "оној свет" во народна ѡтрадиција на Македонциј* // Реферат прочитан на Међународниот симпозиум за балкански фолклор одржан 7 и 8 јули 1997 година, Охрид. (во печат)

- 1999 Ристески Љупчо, *Посмртниот обреден комплекс во традициската култура на Мариово*, Институт за старословенска култура - Прилеп, Прилеп.
- 1999 Ристески Љупчо С., *Митските претстави за светот на мртвите во традиционалната култура на Македонија* // Mythologica Slavica, Ljubljana - Piza.
- 1991 Соломатина, С.Н., *К реконструкции пространственно-временной структуры традиционного мировосприятия шувинцев* // Фольклор и этнография : Проблемы реконструкции фактов традиционной культуры, АН СССР, Ленинград.
- 1992 Стојановиќ Лидија, *Градбениот ритуал и поредокот на светот* // Разгледи, год. XXXV, бр. 1-3, јануари-февруари-март, Скопје.
- 1991 Wrocławski Krzysztof, *Kategorie centrum i grani w kulturze ludowej*, Pamietnik Slowanski XLI,
- 1994 Чаусидис Никос, *Митските слики на Јужните Словени*, Мисла, Скопје.